

Vesna Grahovac

Življenje pisca skozi njegovo lastno besedilo

THOMPSON, MARK (2013): *Birth Certificate: The story of Danilo Kiš. Ithaca: Cornell University Press.* (Izvod iz knjige rođenih: priča o Danilu Kišu (2014). Buybook: Sarajevo.)

Književni kritiki pogostokrat postanejo strokovnjaki za enega pisca, ki ga skozi celotno kariero analizirajo in iz njegovega dela ter življenja povzemajo dele in dogodke, ki odgovarjajo njihovim trenutnim domnevam ter ciljem. Redki pa »zaživijo in preživijo« književnikovo življenje v celoti, da bi izvedeli vsako, še najmanjšo podrobnost o njegovem vsakdanjiku, družini, sorodnikih, izobraževanju, literarnih vzornikih, ljubezni, željah, sanjah in strahovih. Toda v obravnavani biografiji Marka Thompsona se skozi zgodbo o Kišu prepletata tudi kulturni in zgodovinski kontekst časa, v katerem je živel književnik in njegova družina, in pronicata skozi njegovo ustvarjanje ter pisce in umetnike, ki so vplivali na njegovo formiranje tako človeka kot pisca.

Povabilo, naj predstavim Thompsonovo knjigo o Danilu Kišu, je bilo zame močan izziv. To, da bom

končno lahko končala, kar sem začela pred dvajsetimi leti v svojem magistrskem delu o elementih tradicionalne židovske kulture v proznih delih Danila Kiša; napisala bom *hommage* o delu velikega pisca; in bila sem radovedna ter rahlo nezaupljiva do tega, da je nekomu uspelo ubesediti njegov opus in življenje.

Kiševo delo je tako kompleksno in nenavadno v načinu ustvarjanja književnih likov, da me je zanimalo predvsem, kje in kako je Thompson začel: najtežje pri vsakem ustvarjalnem procesu je namreč narediti koncept in začeti. Fascinantna je rešitev, ki jo je kot ključ za grajenje zgodbe o Kišu uporabil literarni kritik. Tako kot je pogosto pri briljantnih idejah, je tudi ta enostavna, Kiševo besedilo *Rojstni list* je razstavil v manjše celote, skupke nekaj besed oz. ene ali dveh povedi, in jih tematsko obdelal. Thompson bralcu predstavlja različne dokumente, zgodbe oseb, ki so poznale književnika, analizira pisce in dela, ki so vplivali na Kišev književni stil in pojasnjuje nastanek likov, ki jih je ustvarjal v svojih knjigah. To zgodbo preseka z interludiji, v katerih analizira njegovih sedem del. Vse je združil v knjigo *Rojstni list: Zgodba o Danilu Kišu*, za katero je dve leti pozneje prejel literarno nagrado Jana Michalskega. Knjiga je prevedena v številne jezike, vključno s srbskim in hrvaškim, v dva jezika torej, v katerih je, ko sta še bila združena v srbohrvaščino, ustvarjal Danilo Kiš. Na slovenski prevod še čakamo.

V uvodu Thompson poskuša definirati Danila Kiša kot človeka in ustvarjalca. Svoje misli nadgrajuje z mnenjem drugih književnih kritikov, ki so pisali

o Kišu. Zgodbo začenja z mislijo, ki je sublimacija opisa književnika: »Obseden s pisanjem, politiko in svobodo umetnosti glede na politiko, strasten antikomunist in antinacionalist Danilo Kiš je bil človek liberalnih prepričanj in močnih čustev.« Piše o tem, kako so drugi znani pisci doživljali Kiša, citira pa samo Susan Sontag, ki je o književniku izjavila: »Je zelo ukoreninjen pisec, a vendar popolnoma kozmopolitski, kar je najčudovitejša kombinacija.« Thompson še dodaja: »Ne glede na to da nikoli ni bil najbolj karakterističen jugoslovanski pisatelj, je postal bistveno jugoslovanski.«

Kiševo besedilo *Rojstni list* avtor prenaša v celoti in analizo piščevega življenja začenja z osebo, za katero meni, da je bistveno vplivala na njegovo književno delo – z očetom. Književnikov oče je bil madžarski Jud, mati Črnogorka pravoslavne vere. Štiriletnega Danila sta leta 1939 starša krstila v Uspenski, pravoslavni cerkvi v Novem Sadu, in ga s tem rešila usode številnih madžarskih Judov, ki so bili deportirani v koncentracijska taborišča. Med njimi je bil tudi njegov oče, ki je umrl v Auschwitzu. Edvard Mendel Khon je bil rojen leta 1889 v vasi Kerkabarabás v bližini mesta Zalaegerseg na Madžarskem. Priimek je, ko se je vpisal v trgovsko šolo, spremenil, da je zvenel bolj madžarsko, Kiss oz. Kiš. V Subotici se je poročil z Milico. Deklica Danica, njun prvi otrok, se je rodila leta 1932 v Zagrebu, Danilo pa 22. februarja leta 1935 v Subotici.

Thompson skrbno zbira vse podatke o Kiševem očetu ter življenju družine na Madžarskem in v Vojvodini. Ne ustavlja se pri zbiranju dokumentov, ampak išče sosede, prijatelje in sošolce Danila Kiša

ter na podlagi njihovih zgodb, kolikor je to mogoče, rekonstruira njegovo življenje. Namen vsega tega je predvsem komparacija dejstev iz življenja pisca in likov, ki jih je ustvarjal v svojih delih, pri tem mislim predvsem na očeta. Thompson poudarja, da je imel pisatelj, ker ni poznal lastnega očeta, to prednost, da si ga je lahko izmislil, kar podpre s Kiševo izjavo: »Ta oče, ki se pojavlja v mojih knjigah pod imenom Eduard Sam ali E. S., je idealizirana projekcija, ki ji na poti ni stala čvrsta, homogena masa realnosti in spominov. Oče je negativen lik, negativen v pomenu odsotnosti in v pomenu knjižnega junaka. Je bolnik, alkoholik, Jud, v eni besedi idealen material za književni lik.«

Mark Thompson dodaja, da se Kiš pri opisu svojega očeta Edvarda, enako kot Joyce pri ustvarjanju gospoda Viraga v *Uliksesu*, ne drži dejstev, in ugotavlja: »To prepletanje fikcije in resničnosti, ki je popolnoma brez vidnih šivov, je eden od Kiševih zaščitnih znakov.« Celotno poglavje v knjigi avtor posveča komparaciji Leopolda Blooma iz *Uliksesa* in Eduarda ter Danila Kiša.

Peščena zrna Kiševega življenja so sestavljena s potrpežljivostjo tibetanskih menihov, a to ne tako, da bi ob tem Thompson prezrl zgodovino tedanje Jugoslavije, pisce, umetnike, književne kritike ter profesorje s primerjalne književnosti. Zgodbe pogosto začenja kot pravi zgodovinar, opisuje dogodke in osebe, zadržuje bralca v pričakovanju, kam pelje navedeno in zakaj je pomembno za opis Kiševega dela, dokler naenkrat ne vidi prave »mandale«, povezave vsega naštetega in celotne slike.

Ne pozablja nobenega pomembnega dogodka Kiševega življenja: združuje šolanje, študij, ljubezen, najemniške sobe, v katerih je živel v Beogradu, podrobno opisuje osebe, s katerimi se je družil in celo to, kako se je prehranjeval ter kakšna oblačila je nosil.

Thompsonove zgodbe imajo pogosto tudi same elemente kratkih zgodb. Eno od teh je 12. poglavje, v katerem piše o Marku Miljanovu, materinem sorodniku, ki se je opismenil v 50. letu življenja in napisal knjigo *Primjeri čojstva i junaštva*. Thompson poudarja: »Tako kot Marko je tudi Kiš imel močan moralni občutek dolžnosti, ko je šlo za jezik in odgovornost pisca. Podobno kot on je gojil mistično vero v kreativno moč jezika, da hrani in oblikuje imaginacijo in – nezavedno – vpliva na naše resnično življenje.« Nadalje pojasnjuje: »Jugoslovanski pisec, ki je imel rad evropski modernizem in književne eksperimente, ni mogel sklepati kompromisov z obsesivno tradicijo niti zaradi dejstva (mogoče prav zato), da so to tradicijo simbolizirali njegovi predniki in ne glede na to da sta bili pogum in morala ključni vrednoti tako zanje kot tudi za Kiša.«

Avtor se pogosto dotika Kiševih judovskih korenin, vendar poudarja, da je pisec le enkrat samkrat v intervjuju povedal, da je napol Jud oz. Jud. Književnik je judovstvo doživljal kot usodo, zgodovino in mitologijo preganjanja. Družina njegovega očeta ni ohranila stikov z njimi, kar je vplivalo tudi na njegovo ustvarjanje. »Zato v njegovih knjigah ni domačega judovskega vzdušja,« pojasnjuje Thompson, »notranjost je vselej zaznamovana s toplino in

skrbnostjo njegove matere (kristjanke). Judovski element je omejen na zunanji svet, v katerem tava njegov oče, neobvarovan s stališča zgodovine.«

Zgodbo o Kišu Marka Thomsona je nemogoče končati, ne da bi omenili napade na književnikovo delo *Grobница za Borisa Davidovića*, objavljeno leta 1976, v katerih so ga beograjski kvazi-intelektualci in književniki, ki jih je vodil Dragan Jeremić, tedanji predsednik združenja pisateljev Srbije, obtožili za plagiat, napisan po delu Karla Štajnerja *7000 dni v Sibiriji*. Napadi so bili brezkompromisni in konstruirani za popolno manipulacijo bralcev. Očitali so mu žalitev naroda, da »žali lokalno tradicijo in sodobne tokove naše književnosti.«

Odgovor na napad je bila Kiševa knjiga *Ura anatomije* (1978), o kateri Thompson zapiše sledeče: »Napisana v mesecu dni, *Uro anatomije* – Kiševo najdaljše literarno delo – odlikujeta hitrost kompozicije in avtorska jeza. To je mogoče najbolj jezna knjiga, ki jo je veliki pisec napisal v zadnji polovici stoletja. Kiš je trdil, da je škandal ustvarjen s ciljem, 'da se likvidirata knjiga in pisec' in da se v tem vidi 'dekadenca okusa, kolaps (knjižnih) vrednosti in estetskih meril' v Srbiji, kar pomeni obenem v Jugoslaviji. Svojo ogorčenost in oster odgovor na napad je pojasnil z besedami: 'Ničesar nimam, razen svojega pisanja. Če me zanikajo kot pisca, mi ne ostane nič'.« A za Danilom Kišem je ostalo veliko, devetnajst objavljenih proznih del oz. pesniških zbirk in številni eseji.

Kiš je skoraj polovico svojega življenja preživel v Franciji, vendar je pogosto prihajal v Beograd in v Novi Sad, kjer je

imel prijatelje. Med njimi je bil tudi moj znanec, kolega karikaturist dnevnega časopisa *Dnevnik*, za katerega sem tudi sama delala kot novinarka. Vedoč za mojo fasciniranost s Kišem, mi je obljubil, da me bo spoznal z njim. Žal so mi kmalu za tem povedali, da je preminil. Ne glede na to, da mi ga ni uspelo osebno spoznati, njegova dela živijo na moji knjižni polici. Spominjajo me na moj in njegov Novi Sad, na to, da so maloštevilni ljudje, kakršen je Mark Thompson, ki razumejo kozmopolitizem in ki je bil tudi osnova Kiševega življenja.